

Από την ιστορία των βοηθητικών γλωσσών: Οι πρώτες απόπειρες και η κατσίκα του γείτονα

Μαριάννα Κατσογιάννου
Πανεπιστήμιο Κύπρου

ABSTRACT

This article is part of a research project on a pivotal era in the history of artificial languages, spanning from the 19th century to the first quarter of the 20th century. During this period, European intellectuals formed the belief that teaching worldwide a constructed code as a second language could yield substantial benefits for humanity, including, most prominently, the improvement of global communication. The article briefly outlines the first attempts made to devise and select such a language and discusses some of the most famous language systems that were constructed such as Esperanto, which, despite falling short of its intended role, has survived to the present day and even managed to acquire native speakers after overcoming all obstacles in its way. Remarkably enough, Esperanto's route can offer an alternative perspective on today's universal language question.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: βοηθητικές γλώσσες, βολαπικ, εσπεράντο, κατασκευασμένες γλώσσες, τεχνητές γλώσσες

1. Η εμφάνιση των βοηθητικών γλωσσών

Στην τυπολογική ακολουθία που σχηματίζουν οι τεχνητές γλώσσες ανάλογα με τον τρόπο και το σκοπό της δημιουργίας τους, μια μεγάλη περίοδο καταλαμβάνουν οι λεγόμενες βοηθητικές ή συμπληρωματικές γλώσσες που αναπτύχθηκαν σε αλληλεπίδραση με τα μεγάλα ειρηνιστικά κινήματα του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Πράγματι, σε κάθε περίοδο της ιστορίας των τεχνητών γλωσσών, ο μεγάλος όγκος της παραγωγής ακολουθεί μια γενική τάση που συμβαδίζει τόσο με τις γλωσσολογικές θεωρίες της εποχής, όσο και με την εξέλιξη της ιστορίας των ιδεών, άσχετα από το ότι παράλληλα μπορεί να υπάρχουν εκπρόσωποι παλιότερων κατηγοριών ή μεμονωμένες, ιδιόρρυθμες περιπτώσεις που δεν εντάσσονται σε κάποιο συγκεκριμένο σχήμα.

Γλωσσολογικά, η περίοδος που μας ενδιαφέρει σηματοδοτείται από την ιδέα ότι η γλώσσα είναι πρωταρχικά μέσο επικοινωνίας, αντίθετα από την αντίληψη που κυριαρχούσε στην προηγούμενη περίοδο κατά την οποία οι διανοούμενοι κατασκεύαζαν γλωσσικά συστήματα προσπαθώντας να λύσουν το πρόβλημα της οικουμενικής αλήθειας και της ορθότητας στη σκέψη (βλ. Κατσογιάννου υπό δημοσίευση). Η νέα ιδεολογία σχετίζεται με την εκμηδένιση του κύρους της λατινικής ως διεθνούς γλώσσας, αλλά και με τις τεχνολογικές εξελίξεις που τροποποίησαν τις σχέσεις των ανθρώπων και τις ανάγκες της κοινωνίας, μεταξύ άλλων και μέσω της αύξησης των ταξιδιών κάθε είδους. Στο πλαίσιο αυτό το νέο, επαναστατικό σχέδιο ήταν να ενωθεί ο κόσμος μέσω μιας γλώσσας που θα ήταν εύκολη στην εκμάθηση ώστε να διευκολύνει την παγκόσμια επικοινωνία και πολιτικά ουδέτερη ώστε να μην οξύνει τον ανταγωνισμό μεταξύ διαφορετικών εθνοτήτων. Αν και σύντομη σε διάρκεια, η περίοδος αυτή μπορεί να θεωρηθεί ο χρυσός αιώνας της ιστορίας των τεχνητών γλωσσών, τόσο από την άποψη της ανάπτυξης κοινωνικών ερεισμάτων, όσο και από αυτήν της παραγωγής γλωσσικών συστημάτων, καθώς 368 από τις 912 γλώσσες που καταγράφονται στον κατάλογο των τεχνητών γλωσσών του Dulichenko (1990: 14· ο κατάλογος είναι χωρισμένος σε εικοσιπενταετίες), δημιουργήθηκαν μεταξύ 1876 και 1925.

Οι περισσότερες από τις τεχνητές γλώσσες της περιόδου αυτής ανήκουν στην κατηγορία που ονομάστηκε «α ποστεριόρι», βασίζονται δηλαδή κυρίως σε υπαρκτά δεδομένα χρησιμοποιώντας τροποποιημένες λέξεις και ρίζες λέξεων από φυσικές γλώσσες και μορφολογικά στοιχεία που οι δημιουργοί τους θεώρησαν γνωστά ή εύκολα αναγνωρίσιμα. Ο διαχωρισμός σε α πριόρι και α ποστεριόρι προτάθηκε το 1897 από τον εσπεραντιστή Gaston Moch στη διάρκεια του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ειρήνης, που

πραγματοποιήθηκε στο Αμβούργο τον Αύγουστο του 1897 και, μεταξύ άλλων, προσπάθησε να καθορίσει ποιο από τα συστήματα που είχαν αρχίσει να δημιουργούνται θα μπορούσε να επιλεγεί για το ρόλο της διεθνούς βοηθητικής γλώσσας. Στη συνέχεια, η διάκριση υιοθετήθηκε σε ένα από τα πρώτα μεγάλα θεωρητικά έργα που γράφτηκαν με αντικείμενο τις τεχνητές γλώσσες, το *Histoire de la langue universelle* των Γάλλων μαθηματικών Louis Couturat και Léopold Léau (1903) μέσω του οποίου οι ονομασίες α-πριόρι και α-ποστεριόρι διαδόθηκαν και διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα (βλ. π.χ. Έκο 1998, Yaguello 2006, Marlaud 2013). Λίγο νωρίτερα, το 1901, οι Couturat και Léau είχαν ιδρύσει στο Παρίσι την «Αντιπροσωπεία για την υιοθέτηση μιας διεθνούς βοηθητικής γλώσσας», που βρήκε αναγνώριση από 300 επιστημονικές εταιρείες σε διάφορες χώρες και ξεπέρασε τους 1.200 υποστηρικτές ανάμεσα σε μέλη ακαδημιών και πανεπιστημίων σε όλο τον κόσμο.

Αυτό ήταν το πολιτικό και επιστημονικό πλαίσιο εντός του οποίου η γαλλική προσπαθούσε να εδραιώσει τη φήμη της ως γλώσσας κατάλληλης για να εκφράσει παγκόσμιες αξίες και να υπηρετήσει την ανάπτυξη της κοινωνίας,¹ φήμη χάρη στην οποία χρησιμοποιήθηκε ως βάση για την πρώτη βοηθητική γλώσσα που σχεδιάστηκε στην Ευρώπη, παρόλο που ο δημιουργός της Joseph Schipfer (1761-1843) ήταν Γερμανός. Το έργο δημοσιεύτηκε το 1839 με τίτλο *Versuch einer Grammatik für eine Allgemeine Communications oder Weltsprache* [Απόπειρα για μία γραμματική γενικής επικοινωνίας, αλλιώς για μία παγκόσμια γλώσσα]. Όπως φαίνεται, ο Schipfer, που ενδιαφερόταν για τα κοινά, πίστευε ότι μπορούσε να ανακουφίσει τους φτωχούς χωρικούς που καλλιεργούσαν τα κτήματά του όχι τόσο μέσω της παιδείας που θα τους παρείχε, όσο μέσω των κερδών που θα αποκόμιζε από τις πωλήσεις των έργων του και τα οποία θα χρησιμοποιούσε για κοινωφελή έργα (Okrent 2010: 12-13). Δήλωνε εξάλλου ρητά ότι δεν δημιούργησε την *Communicationsprache* με στόχο να αντικαταστήσει τις άλλες γλώσσες, αλλά μόνο για να διευκολύνει την επικοινωνία σε μια εποχή στην οποία, χάρη στους νέους τρόπους μετακίνησης, οι άνθρωποι είχαν αρχίσει να έρχονται σε επαφή με πολλές διαφορετικές γλώσσες (Couturat & Léau 1903: 241). Οι Couturat & Léau είναι μάλλον επικριτικοί με το έργο του Schipfer, του οποίου θεωρούν σημαντικό μειονέκτημα ότι βασίζεται σε μία μόνο εθνική γλώσσα, την οποία επιπλέον τροποποιεί «αρκετά ώστε να την κάνει δυσάρεστη στους Γάλλους, αλλά όχι αρκετά για να την κάνει ομαλή και απλή» (Couturat & Léau 1903: 246).

Μερικά χρόνια αργότερα, εμφανίστηκε μία νέα «παγκόσμια γλώσσα» του ίδιου τύπου, η *universalglot* του Γάλλου μουσικοσυνθέτη και φιλολόγου Jean Pirro (1813-1886), ο οποίος δημιούργησε μία πλήρη γραμματική και ένα λεξιλόγιο με περισσότερες από 7.000 λέξεις. Η αξία του έργου δεν βρίσκεται στην ίδια τη γλωσσική κατασκευή, αλλά στην πληρότητα και την αντιπροσωπευτικότητα του σκεπτικού με το οποίο παρουσιάζεται: σε δύο μόλις από τις τρεις σελίδες του προλόγου, ο συγγραφέας συνοψίζει όλες τις στάσεις και τις απόψεις της εποχής του που οδήγησαν στη δημιουργία των βοηθητικών γλωσσών. Αρχίζοντας από τη διαπίστωση ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις δημιούργησαν την ανάγκη να μπορεί κανείς να γίνεται διεθνώς κατανοητός, αλλά λαμβάνοντας υπόψη και το ότι δεν είναι δυνατόν να μάθει κανείς όλες τις γλώσσες του κόσμου, καταλήγει στη διαπίστωση ότι είναι απαραίτητη

---

¹ Το πιο χαρακτηριστικό επεισόδιο της πορείας αυτής της γαλλικής γλώσσας υπήρξε ο διαγωνισμός που προκήρυξε το 1782 η Ακαδημία Επιστημών του Βερολίνου (Kurfürstlich-Brandenburgische Societät der Wissenschaften) με θέμα πώς κατάφερε η γαλλική γλώσσα να γίνει παγκόσμια και τι είναι αυτό που της επιτρέπει να διατηρεί ένα τέτοιο προνόμιο.

μια νέα γλώσσα, μια γλώσσα εύκολη και προσιτή στον καθένα, από τον αδαή μέχρι το σοφό, μία εμπορική, αν μπορούμε να την πούμε έτσι, γλώσσα, της οποίας η εκμάθηση δεν θα χρειάζεται κανένα κόπο (Pitto 1868: i-ii, δική μου μετάφραση).

Όσο για την επιλογή της, αφού κάθε λαός δεν μπορεί παρά να προβάλλει τα πλεονεκτήματά της δικής του γλώσσας, ο συγγραφέας προτίμησε να δημιουργήσει μια νέα που τις αποκλείει όλες –ή μάλλον που τις συμπεριλαμβάνει, αφού διατηρεί «τις πιο κοινές και ευκολοπρόφερτες λέξεις» από κάθε γλώσσα, ενώ παράλληλα κάνει ό,τι είναι δυνατό για να αμβλύνει τις γραμματικές δυσκολίες. Το κείμενο του Pitto δημοσιεύτηκε το 1868, προηγήθηκε δηλαδή κατά δύο δεκαετίες της εσπεράντο, που έμελλε να γίνει η πιο γνωστή και πιο πετυχημένη βοηθητική γλώσσα μέχρι σήμερα.

2. Η βολαπικ, άνοδος και πτώση

Η πρώτη τεχνητή γλώσσα που κατάφερε να συγκεντρώσει σημαντικό αριθμό υποστηρικτών και να προσεταιριστεί μία διεθνή κοινότητα από χρήστες διαφορετικών μητρικών γλωσσών ήταν η βολαπικ (volapük, [vola'ryk]), βασισμένη στα αγγλικά και στα γερμανικά. Η βολαπικ δημιουργήθηκε το 1879 από ένα Γερμανό πάστορα, τον Johann Martin Schleyer, ο οποίος ονειρεύτηκε ότι ο Θεός του ζήτησε να κατασκευάσει μία διεθνή γλώσσα. Σχεδόν αυτοδίδακτος, με ισχυρή κλίση στις γλώσσες και σχετικά γνωστός ως ποιητής, ο Schleyer ξεκίνησε από τη δημιουργία ενός παγκόσμιου αλφαβήτου που θα διευκόλυνε την αλληλογραφία, πριν προχωρήσει στις κατασκευασμένες μονοσύλλαβες ρίζες που αποτέλεσαν ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της γλώσσας του.

Δέκα χρόνια αργότερα, σύμφωνα με τους Couturat & Léau (1903: 142), υπήρχαν 283 σύλλογοι υποστήριξης και διάδοσης της βολαπικ –κυρίως στην Ευρώπη, αλλά και στις ΗΠΑ, στην Αφρική, στην Κίνα και στην Αυστραλία, 1.600 διπλωματούχοι δάσκαλοι, 316 εγχειρίδια και φυλλάδια διδασκαλίας, 25 ειδικά περιοδικά, από τα οποία 7 γραμμένα αποκλειστικά σε βολαπικ, και ένα εκατομμύριο ομιλητές ικανοί να επικοινωνήσουν στη γλώσσα αυτή. Οι αντιδράσεις αυτές έδειξαν σαφώς ότι ο κόσμος ήταν έτοιμος να υποδεχτεί την ιδέα της βοηθητικής γλώσσας. Η Kadem bevünetik volapüka (Διεθνής ακαδημία βολαπικ), που ιδρύθηκε στο Μόναχο τον Αύγουστο του 1887, μπορεί να άλλαξε πολλές φορές στην ιστορία της όνομα² και προσανατολισμό, αλλά λειτούργησε σταθερά μέχρι το 1939 ως πυρήνας προβληματισμού και χώρος ανταλλαγής απόψεων για δεκάδες σχεδιαστές γλωσσών.

Μετά όμως από το πρώτο κύμα ενθουσιασμού, άρχισαν να εμφανίζονται τα προβλήματα, με κυριότερο το ότι οι χρήστες τελικά δυσκολεύτηκαν περισσότερο από ό,τι περίμεναν στην εκμάθηση της νέας γλώσσας (Jespersen 1928, Gobbo 2017a). Πρώτος ο Kerckhoffs, από τους φανατικότερους υποστηρικτές της, δοκίμασε να προτείνει διορθώσεις και αναθεωρήσεις, ενώ άλλοι άρχισαν να κατασκευάζουν δικές τους εκδοχές της γλώσσας, που όμως γρήγορα έπεσαν στην αφάνεια. Τα δομικά μειονεκτήματα της βολαπικ, η δυσαρέσκεια των χρηστών και η πεισματική άρνηση του Schleyer να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις τους περιγράφονται αναλυτικά από τους Couturat & Léau (1903: 143 κ.εξ.). Από την άποψη της γλωσσολογίας, είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουμε την αποτυχία της βολαπικ γιατί αποτελεί μια απτή απόδειξη –αν ποτέ χρειαζόταν απόδειξη για κάτι τέτοιο, όπως πολύ σωστά σχολιάζει ο Gobbo (2017a: 44)– ότι η μορφολογική κανονικότητα δεν είναι από μόνη της αρκετή για διευκολύνει την εκμάθηση μιας γλώσσας, ούτε για να πετύχει ο δημιουργός της την

² Το 1898 ονομάστηκε Akademi Internasional de Lingu Universal, ενώ το 1908 Academia pro Interlingua. Οι αλλαγές συνδέονται με την υποστήριξη συγκεκριμένων κάθε φορά γλωσσικών συστημάτων, του *idiom neutral* από το 1892 και του *latino sine flexione* από το 1908 και μετά (βλ. πιο κάτω).

πολυπλόκτη απλότητα στο επίπεδο του συστήματος. Ο Jespersen, που ασχολήθηκε αναλυτικά τόσο με τη βολαπική όσο και με την απαίτηση για μορφολογική απλότητα των τεχνητών γλωσσών, κατέληξε στην άποψη ότι η εγγενής για τα γλωσσικά συστήματα αυθαιρεσία δεν μπορεί να γίνει εξίσου εύκολα αποδεκτή ως επιλογή ενός μόνο ατόμου:

Αν ένα παιδί που μαθαίνει γαλλικά ρωτήσει γιατί το άλογο ονομάζεται *cheval* και γιατί αυτή η λέξη σχηματίζει τον πληθυντικό με το επίθημα *-aux*, παίρνει φυσικά την απάντηση «είναι έτσι και δεν μπορείς να το αλλάξεις, πρέπει να δεχτείς τη γλώσσα όπως είναι». Αυτός όμως που κατασκευάζει μια τεχνητή γλώσσα, πρέπει να μπορεί ανά πάσα στιγμή να εξηγήσει γιατί η τάδε ή η δείνα έννοια πρέπει να εκφραστεί με αυτό τον τρόπο και όχι με οποιονδήποτε άλλο ή γιατί έχει υιοθετηθεί ο ένας ή ο άλλος γραμματικός τύπος ή κανόνας. Αυτές οι ερωτήσεις ήταν εξαιρετικά δύσκολο να απαντηθούν στην περίπτωση της βολαπική επειδή [...] το σύστημά της είναι εξαιρετικά αυθαίρετο και απαιτεί (φαινομενικά ή πραγματικά) ιδιότροπες παραμορφώσεις των πιο γνωστών λέξεων. (Jespersen 1928, δική μου μετάφραση).

Ο Schleyer θεωρούσε ότι η βολαπική θα ήταν εύκολη στην εκμάθηση, αφού την είχε σχεδιάσει ειδικά για το σκοπό αυτό, με ένα σύστημα απλών ριζών δανεισμένων από ευρωπαϊκές γλώσσες και με μορφολογία κλίσης και παραγωγής βασισμένη στην επιθηματοποίηση. Για παράδειγμα ένα επίθετο όπως το *gudik* «καλός» σχηματίζεται από τη ρίζα *gud* (< αγγλ. *good*), που σημαίνει «καλοσύνη», σε συνδυασμό με το επίθημα *-ik*. Η κανονικότητα της παραγωγικής μορφολογίας αυξάνει τη δυνατότητα δημιουργίας νέων λέξεων, παράλληλα όμως επιβαρύνει το κλιτικό σύστημα, ιδιαίτερα το ρηματικό. Φημολογείται³ ότι ο μαθηματικός Karl Lenz, που ήταν ο πρώτος διπλωματούχος δάσκαλος της βολαπική, είχε υπολογίσει ότι οι μορφολογικοί της κανόνες επέτρεπαν το σχηματισμό τουλάχιστον... 505.440 ρηματικών τύπων!

Οι σημαντικότερες διαφωνίες αφορούσαν την έλλειψη (ετυμολογικής) διαφάνειας: οι τροποποιήσεις στις ρίζες των λέξεων είχαν γίνει με τρόπο που δεν επέτρεπε στους χρήστες να αναγνωρίσουν την προέλευση και τη σημασία τους. Για παράδειγμα, το ίδιο το όνομα της γλώσσας, *volapük*, δημιουργήθηκε από την αγγλική λέξη *world* που μετατράπηκε σε *vol* «κόσμος» και τη ρίζα *rük* «γλώσσα» που παράγεται από το αγγλικό *speak*: οι δύο ρίζες ενώνονται με το επίθημα της γενικής *-a* και ο συνδυασμός *vol-a-rük*, κυριολεκτικά «του κόσμου η γλώσσα», μπορεί να μεταφραστεί ως «παγκόσμια γλώσσα». Με την ίδια μέθοδο μπορεί να προστεθεί το *tidel* «δάσκαλος» για να σχηματιστεί η λέξη *volapükatidel* «δάσκαλος βολαπική». Έτσι όμως δημιουργούνται και σύνθετα όπως *klonalitakip* (< *klon* «κορώνα, στεφάνι» + *lit* «φως» + *kip* «στήριγμα, φορέας») ή *nobastonanacan* (< *nob* «αριστοκρατία, ευγένεια» + *ston* «πέτρα» + *can* «εμπόρευμα»), στα οποία το μόρφωμα της γενικής εμφανίζεται δύο φορές, με αποτέλεσμα να μην ξέρει ο χρήστης ποιο είναι το προσδιορίζον και ποιο το προσδιοριζόμενο σε κάθε περίπτωση. Πόσο εύκολο θα ήταν να μαντέψει κανείς ότι *klonalitakip* σημαίνει «πολυέλαιος» και *nobastonanacan* σημαίνει «κόσμημα»; Τα παραδείγματα προέρχονται από τους Couturat & Léau (1903: xxviii, 141) που εξέτασαν αναλυτικά τη μορφολογία για να στηρίξουν την άποψή τους ότι, παρόλο που βασίζει το λεξιλόγιό της σε άλλες γλώσσες, η βολαπική περιέχει κανόνες *a priori* που την κάνουν μονότονη και δύσκολη στην απομνημόνευση (Couturat & Léau 1903: xxviii, 159, 162, βλ. και Gobbo 2017a: 44). Τα παραδείγματα που ακολουθούν προέρχονται από τον Kerckhoffs (1887):

³ Πηγή: https://eo.wikipedia.org/wiki/Karl_Lenze, πρόσβαση Αύγουστος 2023.

rük	γλώσσα	berük	αντιπαράθεση
rükat	λόγος	derük	αμφισβήτηση
rükad	φιλολογία	gerük	απάντηση
rüked	πρόταση	librük	αθώωση, απαλλαγή
rükel	ομιλητής	mirük	γλωσσική παραδρομή, σαρδάμ
rüköf	ευγλωττία	perük	σιωπή
rükot	συζήτηση	tarük	αντίφαση

Με το γνωστό καυστικό της χιούμορ, η Okrent (2012) αποδίδει την αποτυχία της βολαπικ στην... παράλογη αδυναμία του δημιουργού της για τα διαλυτικά, δίνοντας μέσω του τίτλου «Trüth, Beäuty, and Volarük», ένα δείγμα από τις μορφές που πήρε η σχετική σάτιρα στις ΗΠΑ. Στην πραγματικότητα, το σημαντικότερο ρόλο έπαιξαν οι εσωτερικές διαμάχες (βλ. και Couturat & Léau 1903: 141 κ.εξ., Gobbo 2017a) και το σχίσμα που δημιουργήθηκε ανάμεσα στους εκπροσώπους της βολαπικ, η οποία σήμερα δεν έχει πια αξιώσεις διεθνοποίησης. Παρόλα αυτά η γλώσσα διατηρήθηκε και χρησιμοποιήθηκε στη διάρκεια του 20ου αιώνα για λογοτεχνικούς και καλλιτεχνικούς σκοπούς (Gobbo 2017a) και σήμερα υπάρχουν χρήστες που την μαθαίνουν, άλλοι σαν παιχνίδι και άλλοι από ιστορικό ή γλωσσολογικό ενδιαφέρον. Το 2004 κυκλοφόρησε και μία έκδοση της Βικιπαίδειας σε βολαπικ, στην οποία συγκεντρώθηκε η δεύτερη, μετά την εσπεράντο, μεγαλύτερη συλλογή άρθρων γραμμένων σε τεχνητή γλώσσα (πάνω από 35.000 άρθρα τη στιγμή που γράφεται το παρόν).

3. Η εσπεράντο, μία ιστορία επιτυχίας

Αν η ιστορία της βολαπικ και των εκατοντάδων προσπαθειών που είχαν την ίδια τύχη με αυτήν έδειξε ότι μια τεχνητή γλώσσα είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, η εσπεράντο αποτέλεσε τη λαμπρή εξαίρεση που περιορίζει την ισχύ του κανόνα. Η γλώσσα που δημιούργησε το 1887 ο πολωνοεβραίος οφθαλμίατρος Ludwik Lejzer Zamenhof εμφανίστηκε την ίδια χρονιά που η American Philosophical Society, ύστερα από πρόταση μιας επιτροπής αξιολόγησης της βολαπικ, πρότεινε να κληθούν σε συνεργασία όλες οι επιστημονικές εταιρείες για να δημιουργηθεί μια παγκόσμια βοηθητική γλώσσα (Clark 1907: 97-98). Το βιβλίο του Zamenhof με τίτλο *Διεθνής γλώσσα* κυκλοφόρησε στις 26 Ιουλίου 1887 στα ρωσικά και μέσα στην ίδια χρονιά στα πολωνικά, τα γαλλικά και τα γερμανικά. Σήμερα οι εσπεραντιστές το αναφέρουν συχνότερα ως *Unua libro*, το πρώτο βιβλίο που σηματοδότησε τη γέννηση της εσπεράντο. Ο συγγραφέας υπέγραψε με το ψευδώνυμο Dr. Esperanto, μετοχή του ρήματος *esperi* «ελπίζω», και η ίδια αυτή λέξη χρησιμοποιήθηκε ως όνομα για τη γλώσσα.

Από καθαρά γλωσσική άποψη, το κύριο μέλημα του Zamenhof ήταν η διαφάνεια της γλώσσας, βασισμένη στην απλότητα της γραμματικής –δεν θα ήταν άλλωστε φρόνιμο να αγνοήσει την πρόσφατη εμπειρία της βολαπικ και τις διαμαρτυρίες των χρηστών της. Αυτό που ήθελε ήταν να μπορούν οι περισσότεροι ομιλητές μιας ευρωπαϊκής γλώσσας να καταλαβαίνουν σχεδόν χωρίς διδασκαλία προτάσεις όπως *la inteligenta persono lernos la esperanto rapide kaj facile*. Φρόντισε λοιπόν να δημιουργήσει ένα απλό φωνολογικό σύστημα και να επιλέξει έναν μικρό αριθμό από ρίζες, στις οποίες θα βασιζόταν η παραγωγή των όλων των λέξεων της γλώσσας. Οι πηγές του ήταν κυρίως οι ρομανικές και οι γερμανικές γλώσσες, συμπεριέλαβε όμως και αρκετές σλαβικές ρίζες, όπως και αρχαίες ελληνικές λέξεις, κυρίως για την επιστημονική ορολογία. Οι Couturat & Léau (1903: 320-321) χωρίζουν τις λέξεις της εσπεράντο σε τρεις κατηγορίες, τις οποίες ονομάζουν «εντελώς διεθνείς», «μερικώς διεθνείς» και «καθόλου διεθνείς» (εννοώντας στην πραγματικότητα κατά πόσον κάθε λέξη είναι γνωστή σε περισσότερες ή λιγότερες ευρωπαϊκές γλώσσες) και δίνουν παραδείγματα όπως *atom-*, *flam-*, *form-*, *land-*, *prav-*, *svat-*, *tabak-*, *teatr-*, *trink-*, *vagon-*, *varm-* κ.ά. Το τελικό συμπέρασμα είναι ιδιαίτερα

κολακευτικό για τον Zamenhof, αφού «ένα τέτοιο λεξιλόγιο δεν είναι το αυθαίρετο έργο ενός ατόμου, αλλά το συλλογικό, κατά μία έννοια, έργο των ευρωπαϊκών λαών που ασυνείδητα συνέβαλαν στη διαμόρφωσή του» (Couturat & Léau 1903: 321).

Η ποικιλία στην κλίση της εσπεράντο είναι κυριολεκτικά ανύπαρκτη. Τα ουσιαστικά παίρνουν τις καταλήξεις -ο στον ενικό και -oj ([ɔi]) στον πληθυντικό στις οποίες προστίθεται το -n για τον σχηματισμό της «αιτιατικής». Υπάρχει ένα μόνο άρθρο, το la, που είναι άκλιτο, ενώ τα επίθετα, που επίσης λήγουν σε -a, συμφωνούν κατά αριθμό και πτώση με τα ουσιαστικά που προσδιορίζουν. Μεταφράστε:

la bona tago   la bonan tagon
la bonaj tagoj   la bonajn tagojn

Τα ρήματα δεν κλίνονται ως προς το πρόσωπο και τον αριθμό. Εκφράζουν μόνο το χρόνο με τις καταλήξεις -as, -is και -os (ενεστώτας, αόριστος και μέλλοντας, αντίστοιχα) ή την έγκλιση με τις καταλήξεις -us και -u (ευκτική και προστατική-υποτακτική). Υπάρχει ένα απαρέμφατο, σε -i, και πολλές μετοχές που χρησιμοποιούνται για το σχηματισμό ρηματικών περιφράσεων μέσω των οποίων η ρηματική όψη παίρνει σημασιολογικές αποχρώσεις όπως η εξακολουθητικότητα, η αναγκαιότητα, η επανάληψη κτλ. Ο Πίνακας 1 περιλαμβάνει όλους τους δυνατούς ρηματικούς τύπους (από το Couturat & Léau 1903: 311).

Πίνακας 1. Ρηματικοί τύποι στην εσπεράντο

		Ενεργητική φωνή	Παθητική φωνή
Οριστική	Ενεστώτας	amas	estas amata
	Αόριστος	amis	estis amata
	Μέλλοντας	amos	estos amata
	Παρακείμενος	estas aminta	estas amita
	Υπερσυντέλικος	estis aminta	estis amita
	Τετελεσμένος μέλλοντας	estos aminta	estos amita
Ευκτική	Ενεστώτας	amus	estus amata
	Αόριστος	estus aminta	estus amita
Προστατική -υποτακτική	Ενεστώτας	amu	estu amata
	Αόριστος	estu aminta	estu amita
Απαρέμφατο	Ενεστώτας	ami	esti amata
	Αόριστος	esti aminta	esti amita
	Μέλλοντας	esti amonta	esti amota
Μετοχή	Ενεστώτας	amanta	amata
	Αόριστος	aminta	amita
	Μέλλοντας	amonta	amota

Αν και στο επίπεδο του α ποστεριόρι κατασκευασμένου λεξιλογίου η σύνδεση με τις ρομανικές και τις αγγλοσαξονικές γλώσσες είναι προφανής, ως τεχνητή γλώσσα η εσπεράντο δεν μπορεί να ενταχθεί σε καμία γλωσσική οικογένεια. Ένα στοιχείο που την διαχωρίζει τυπολογικά από πολλές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες είναι η απουσία διάκρισης στις ρίζες ονομάτων και ρημάτων όπως (βλ. και τα παραδείγματα της Okrent 2010: 113):

parol-i «ομιλείν» (ρήμα)
parol-o «ομιλία» (ουσιαστικό)
parol-a «προφορικός» (επίθετο)
parol-e «προφορικά» (επίρρημα)

Εξίσου αξιοσημείωτη είναι και η χρήση μορφημάτων που, άσχετα με το αν είναι ριζικά ή γραμματικά, διατηρούν σταθερή τη μορφή τους κατά τις διαδικασίες της παραγωγής και της σύνθεσης και ακολουθούν στη χρήση τους τη λογική των απομονωτικών γλωσσών. Αυτό είναι σημαντικό για τις λεξικές κατασκευές όπως *parol-ant-o* «ομιλητής» ή *parol-ad-o* «ομιλία», κυρίως όταν υπάρχουν περισσότερα από ένα επιθήματα, οπότε η σειρά των συστατικών συμμετέχει στο σχηματισμό της σημασίας, π.χ. στις λέξεις *doktor-edz-in-o* «σύζυγος γιατρού» και *doktor-in-edz-o* «σύζυγος γιατρού», όπου το μόρφημα *-edz-* δηλώνει τον/την σύζυγο και το *-in-* το θηλυκό. Για να ξεχωρίσουμε τις δύο λέξεις, πρέπει να ξέρουμε πώς αναλύονται:

doktor-edz-in-o: [[[γιατρός σύζυγος] θηλυκό] ουσιαστικό]
doktor-in-edz-o: [[[γιατρός θηλυκό] σύζυγος] ουσιαστικό]

Ανάλογες αρχές ισχύουν και για τη σειρά των συστατικών στις σύνθετες λέξεις: *kantobirdo* «ωδικό πτηνό», αλλά *birdokanto* «κελάιδισμα», *velšipiro* «ιστιοφόρο», αλλά *šipvelo* «πανί πλοίου» κτλ.

Από συντακτική άποψη, βασικό χαρακτηριστικό είναι η ελεύθερη σειρά των όρων της πρότασης, που επιτυγχάνεται με τη χρήση δύο διαφορετικών πτώσεων: η «ονομαστική» είναι η γενική μορφή των ονομάτων, που χρησιμοποιείται για όλες τις λειτουργίες εκτός από αυτές που επιτελεί η «αιτιατική» που σχηματίζεται με το πρόσφυμα *-n*. Η αιτιατική σχετίζεται με τη δήλωση του άμεσου αντικειμένου: *mi amas Parizon*. Διάφοροι χρονικοί και τοπικοί προσδιορισμοί (*bonan tagon*, *bonan nokton*) που μπορούν σχεδόν πάντα να εκφραστούν και με προθέσεις. Η σημαντικότερη από αυτές τις λειτουργίες είναι η δήλωση της προς τόπο κίνησης: *mi iras Parizon*, διατύπωση ισοδύναμη με την εμπρόθετη δομή: *mi iras al Parizo*. Μέσω της «αιτιατικής» διακρίνονται προτάσεις όπως *la kato saltas sur la tablon* και *la kato saltas sur la tablo*: στην πρώτη περίπτωση η γάτα πηδάει από κάποιο σημείο για να βρεθεί επάνω στο τραπέζι, στη δεύτερη βρίσκεται ήδη επάνω στο τραπέζι και χοροπηδάει. Τέλος, το πρόσφυμα *-n* χρησιμοποιείται και με επιρρήματα, πάλι για να δηλώσει κίνηση: *mi iras eksteren*.

Οι πρώτοι που ενδιαφέρθηκαν για την εσπεράντο ήταν οι ομιλητές της βολαπικ που είχαν αρχίσει να διαλύονται ως κοινότητα, αλλά δεν ήθελαν να εγκαταλείψουν την ιδέα της παγκόσμιας γλώσσας. Οι κριτικές ήταν ενθαρρυντικές, με αποτέλεσμα να πολλαπλασιαστούν οι ομιλητές και η νέα γλώσσα να αρχίσει να γίνεται γνωστή και να διαδίδεται σε πολλές διαφορετικές χώρες. Οι Couturat & Léau (1903), που περιέγραψαν όλες τις τεχνητές γλώσσες της εποχής, υπήρξαν ενθουσιώδεις. Κατά την άποψή τους, η εσπεράντο:

«...δεν είναι μια τεχνητή, παγιωμένη, νεκρή γλώσσα, απλό αντίγραφο των δικών μας· είναι μια γλώσσα που μπορεί να ζήσει, να αναπτυχθεί και να ξεπεράσει σε πλούτο, σε πλαστικότητα και σε ποικιλία τις φυσικές μας γλώσσες. Είναι τέλος μια γλώσσα με δυνατότητες κομψότητας και ύφους, αν αληθεύει ότι η κομψότητα συνίσταται στην απλότητα και τη σαφήνεια και ότι το ύφος δεν είναι παρά η τάξη που βάζει κανείς στην έκφραση της σκέψης» (Couturat & Leau, 1903: 363· δική μου μετάφραση).

Ανάμεσα στους υποστηρικτές της πρώτης περιόδου αναφέρονται σημαντικές μορφές της παγκόσμιας διανοήσης, ο φιλόσοφος Rudolf Carnap, γλωσσολόγοι όπως ο Max Müller και ο Antoine Meillet, αλλά και ο Λέων Τολστόι, ο οποίος σταμάτησε να ασχολείται με την εσπεράντο μόνο και μόνο για να την προστατέψει από τη δυσμείνεια της εκκλησίας, με την οποία ο ίδιος βρισκόταν σε αντιδικία. Αυτό δεν εμπόδισε τη

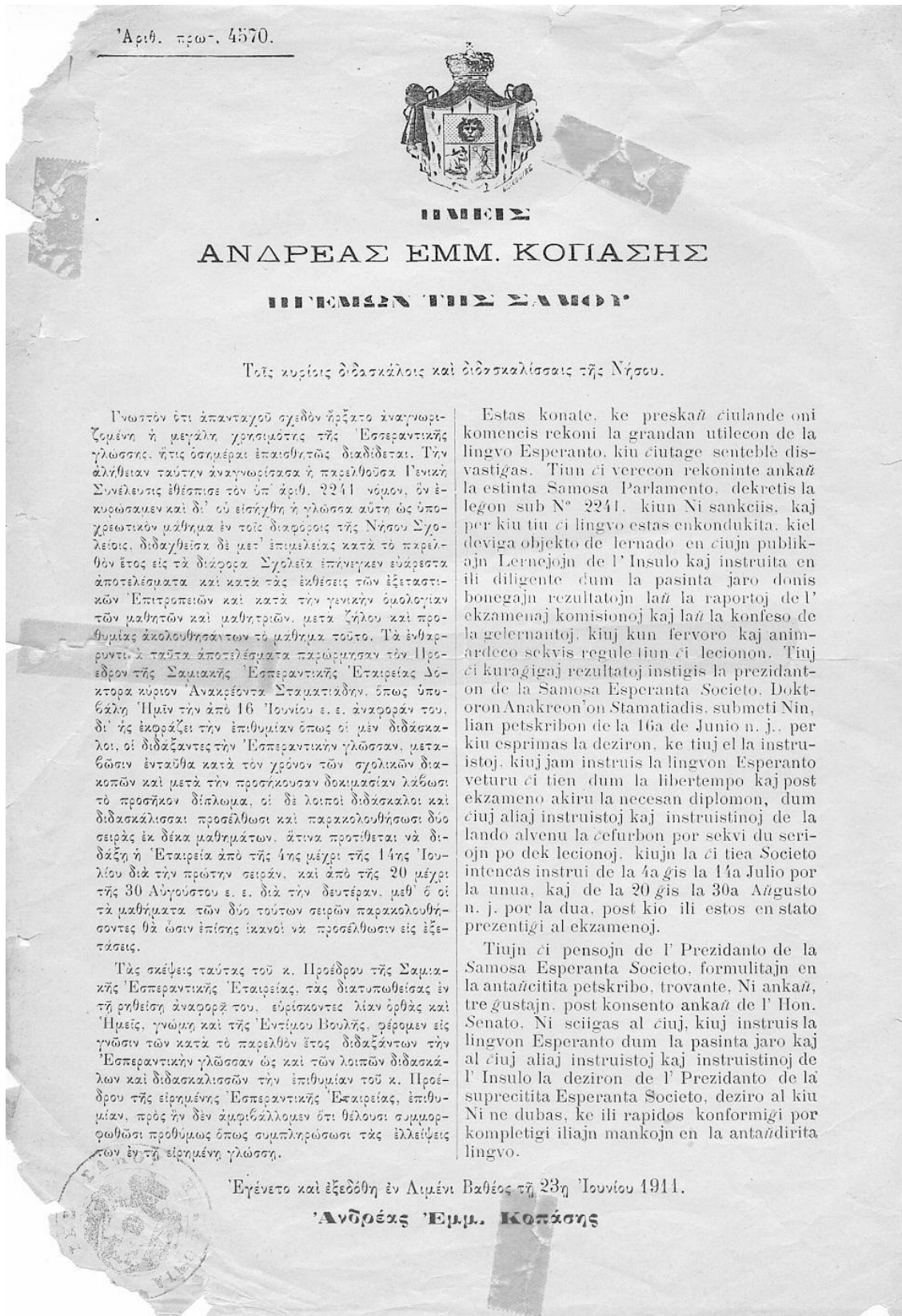
λογοκρισία να απαγορεύσει την κυκλοφορία του περιοδικού *La Esperantisto* στην αυτοκρατορία των Ρομανόφ, η πρώτη εσπεραντική εταιρεία όμως είχε ήδη ιδρυθεί στην Αγία Πετρούπολη το 1892 με το όνομα *La Espero* (Clark 1907: 109). Στην Ευρώπη αναπτύχθηκαν σχέσεις με το ειρηνιστικό κίνημα, στο οποίο συμμετείχαν πολλοί εσπεραντιστές (Laplantine 2020). Αν και τα ετήσια συνέδρια εσπεράντο χρειάστηκε να διακοπούν από το 1916 ως το 1919 λόγω του πολέμου, το 1920 ξανάρχισαν συστηματικά και το κίνημα συνέχισε να διαδίδεται με την ίδρυση ενώσεων, τη διοργάνωση μαθημάτων και άλλες ανάλογες δράσεις.

Δεν ξέρουμε πότε ακριβώς έγινε γνωστή η εσπεράντο στην Ελλάδα, είναι όμως σαφές ότι βρήκε θερμή υποδοχή και η εμφάνισή της συνδέθηκε με μια περίοδο ακμής. Ο πρώτος γνωστός Έλληνας εσπεραντιστής ήταν ο φυσικός Εμμανουήλ Δραγούμης (1850-1917), μέλος μιας κοινότητας επιστημόνων που προωθούσαν την εκλαΐκευση της επιστήμης στην Ελλάδα, μεταξύ άλλων συμμετέχοντας σε διεθνή επιστημονικά συνέδρια, εκθέσεις και δραστηριότητες διαφόρων επιστημονικών εταιρειών ανά την Ευρώπη. Το 1905, στη διάρκεια του πρώτου Διεθνούς Εσπεραντικού Συνεδρίου, που έγινε στη Boulogne-sur-mer (Γαλλία), μετά από πρόταση του Ζάμενχοφ ο Δραγούμης εκλέχθηκε μέλος της διεθνούς γλωσσικής επιτροπής της εσπεράντο. Στη συνέχεια άρχισαν να δημιουργούνται εταιρείες και όμιλοι σε πολλές πόλεις (Πάτρα, Άρτα, Πειραιάς, Βόλος, Θεσσαλονίκη, Ερμούπολη, Λαμία, Τρίπολη κ.ά.), κυκλοφόρησαν εγχειρίδια και άρθρα για να γίνει γνωστή η γλώσσα και το 1909 ξεκίνησε η έκδοση του περιοδικού *Greklingva Esperantano* [Ελληνόφων Εσπεραντιστής] με πρωτοβουλία του γιατρού Ανακρέοντα Σταματιάδη, γόνου μεγάλης οικογένειας της Σάμου, που είχε ιδρύσει και τον πρώτο εσπεραντικό σύλλογο. Η Σάμος, που τότε ήταν ανεξάρτητο κρατίδιο υπό την επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης με την ονομασία Ηγεμονία της Σάμου, είχε αναλάβει την εκτύπωση του περιοδικού που παρουσιαζόταν έτσι ως επίσημο έντυπο της χώρας.

Κορυφαία στιγμή του κινήματος υπήρξε η επίσημη καθιέρωση της διδασκαλίας της εσπεράντο το 1910-1911 στα σχολεία της Σάμου, η οποία έτσι έγινε το πρώτο κράτος που έβαλε την εσπεράντο στο εκπαιδευτικό σύστημά του (βλ. Εικόνα 1). Η απόφαση οφειλόταν στις ενέργειες του Σταματιάδη, που είχε αναλάβει υπουργός Παιδείας και Υγείας της Ηγεμονίας και είχε ήδη διδάξει την εσπεράντο σε όλους τους δημοδιδασκάλους του νησιού. Ο Σταματιάδης ίδρυσε επίσης τον Εσπεραντικό Σύνδεσμο Κωνσταντινουπόλεως (1920) και τον Νεοελληνικό Εσπεραντικό Σύνδεσμο (1924), οι οποίοι όμως διατηρήθηκαν μόνο όσο τους συντηρούσε ο ίδιος με την παρουσία και τη δραστηριότητά του. Στη Θεσσαλονίκη αναπτύχθηκαν επίσης σχετικές πρωτοβουλίες με πρωτεργάτη τον φιλόλογο Ιωάννη Σπαθάρη, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τελικά, το 1926 ιδρύθηκε ο Ελληνικός Εσπεραντικός Σύνδεσμος [*Helena Esperanto-Asocio*, esperanto.gr], ένας από τους παλαιότερους στην ιστορία της γλώσσας, που την εκπροσωπεί στην Ελλάδα μέχρι σήμερα.

Εικόνα 1. Απόφαση για τη διδασκαλία της εσπεράντο στη Σάμο

Στις αρχές της δεκαετίας του 1920, η ιδέα να διδαχτεί η εσπεράντο στα σχολεία συζητήθηκε από την νεοσύστατη Κοινωνία των Εθνών, της οποίας η γραμματεία

παρουσίασε στις αντιπροσωπείες των κρατών-μελών μια πολυσέλιδη έκθεση για να υποστηρίξει την άποψη ότι η καθιέρωσή της ως βοηθητικής γλώσσας θα επέτρεπε «να ξεπεραστούν τα γλωσσικά κωλύματα που εμποδίζουν τις διεθνείς σχέσεις και ιδιαίτερα τις άμεσες σχέσεις μεταξύ των λαών».⁴ Παρά τη θετική τοποθέτηση της έκθεσης και την υιοθέτησή της από πολλές εθνικές αντιπροσωπείες, η εσπεράντο υπονομεύτηκε από τους ανταγωνιστές της (βλ. ενότητα 4), ενώ υπήρξε και αντίδραση από τα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη, ιδιαίτερα από τη Γαλλία που ισχυριζόταν ότι η γαλλική ήταν ήδη η διεθνής γλώσσα, με αποτέλεσμα η πρόταση να καταψηφιστεί. Την ίδια χρονιά ο Γάλλος ο Υπουργός Παιδείας απαγόρευε με ειδική εγκύκλιο τη χρήση των σχολικών χώρων για διδασκαλία της εσπεράντο, την οποία χαρακτηρίζει «όργανο δράσης ενός συστηματικού διεθνισμού, εχθρό των εθνικών γλωσσών και όλων των πρωτότυπων σκέψεων που εκφράζουν την ανάπτυξή τους».⁵

Από το 1930 και μετά οι πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη άλλαξαν το τοπίο και για την εσπεράντο. Τα νέα ολοκληρωτικά καθεστάτα έκριναν ότι μπορεί να πρόκειται για μία «επικίνδυνη γλώσσα» (Lins 2022) με αποτέλεσμα να αρχίσει μια περίοδος διωγμών (Gobbo 2017b: 39) στην αυτοκρατορική Ιαπωνία, τη ναζιστική Γερμανία και τη σταλινική Σοβιετική Ένωση, που κράτησε μέχρι το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου. Και ενώ ο ίδιος ο Στάλιν αρχικά εξέφραζε την ελπίδα μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας όπου όλες οι γλώσσες θα κατέληγαν να συγχωνευθούν σε μία (Stalin 1953, Duličenko 2003, Κατσογιάννου 2023), τελικά προκρίθηκε η πολιτική της ενιαίας εθνικής γλώσσας, το εσπεραντικό κίνημα εκκαθαρίστηκε και οι ηγέτες του φυλακίστηκαν ή και εκτελέστηκαν ως πράκτορες του ιμπεριαλισμού (Duličenko 2003: 108). Αλλά και ο Χίτλερ στη Γερμανία, όταν μιλούσε για την απειλή μιας επερχόμενης εβραϊκής κυριαρχίας, έφερνε την εσπεράντο ως παράδειγμα παγκόσμιας γλώσσας «που θα αναγκαστούν όλοι να μάθουν [...] ώστε με αυτό το πρόσθετο μέσο οι Εβραίοι να μπορούν πιο εύκολα να τους κυριαρχούν» (Hitler 1924: 540). Η γερμανική εσπεραντική ένωση διαλύθηκε το 1936 με διάταγμα του Χίμλερ και τα πράγματα χειροτέρεψαν ακόμα περισσότερο στη διάρκεια του πολέμου, στην οποία πολλοί εσπεραντιστές, ανάμεσά τους και τα τρία παιδιά του Zamenhof, εκτελέστηκαν με την κατηγορία της προδοσίας (Large 1985: 101-102).

Παρά τις δυσκολίες, από το 1946 και μετά η εσπεράντο μπήκε σε ανοδική τροχιά, πετυχαίνοντας μια εντυπωσιακή ανασυγκρότηση των δραστηριοτήτων της. Νέοι ηγέτες, υποστηρικτές και ερευνητές ήρθαν να ενισχύσουν τις τάξεις της και να πετύχουν αναγνώριση και αποδοχή από πολλούς θεσμούς. Σήμερα, η θεαματικότερη επιτυχία της εσπεράντο δεν είναι η ευρύτατη συμμετοχή (από 2.000 έως 6.000 άτομα) στα ετήσια συνέδριά της, αλλά τα ψηφίσματα της UNESCO που εγκρίθηκαν το 1954 και το 1985 με στόχο την προώθηση της χρήσης της. Εξίσου σημαντικό είναι το ότι ένας κολοσσός όπως η Google συμπεριέλαβε την εσπεράντο στις γλώσσες της αρχικής του ιστοσελίδας και των υπηρεσιών αυτόματης μετάφρασης που παρέχει στο κοινό. Και βέβαια, υπάρχουν πλέον πολλά κείμενα γραμμένα σε εσπεράντο, άλλα πρωτότυπα και άλλα, ιδίως λογοτεχνικά, μεταφρασμένα. Τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, η έκδοση της Βικιπαίδειας σε εσπεράντο, διαθέσιμη από το 2011, πλησιάζει τα 350.000 άρθρα.

Και οι ομιλητές; Με κάποιο τρόπο όλοι έχουμε ακούσει ότι η εσπεράντο είναι η πλέον διαδεδομένη τεχνητή γλώσσα, πώς όμως μεταφράζεται αυτό σε αριθμούς; Η αλήθεια είναι ότι οι εκτιμήσεις ποικίλλουν, αλλά ακόμη και τα χαμηλότερα νούμερα

⁴ *L'espéranto comme langue auxiliaire internationale. Rapport du Secrétariat général adopté par la troisième Assemblée de la Société des Nations* [Η Εσπεράντο ως διεθνής βοηθητική γλώσσα. Έκθεση της Γενικής Γραμματείας εγκεκριμένη από την τρίτη Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών], σ. 43. Ολόκληρο το κείμενο της έκθεσης διατίθεται στο: <https://esperanto-france.org/la-circulaire-jean-zay>.

⁵ Εγκύκλιος Léon Bérard της 3ης Ιουνίου 1922. Πηγή: <https://esperanto-france.org/la-circulaire-jean-zay>.

αναφέρουν περισσότερους από 10.000 ενεργούς ομιλητές, τη στιγμή που χιλιάδες φυσικές γλώσσες βρίσκονται κάτω από αυτό το όριο, ενώ οι ενδεχόμενοι ομιλητές, αυτοί που επισκέπτονται τα συνέδρια, αναζητούν πληροφόρηση ή έρχονται σε επαφή με τη γλώσσα μέσω διαδικτυακών μαθημάτων ξεπερνούν το εκατομμύριο. Το γεγονός ότι η χρήση της δεν έχει διακοπεί εδώ και σχεδόν ενάμιση αιώνα οδήγησε στη δημιουργία μιας γλωσσικής κοινότητας που παραμένει μοναδική στο είδος της (Stria 2016: 148), αλλά και στην εμφάνιση των πρώτων φυσικών ομιλητών. Αυτοί είναι δίγλωσσα ή πολύγλωσσα άτομα που ήρθαν σε επαφή με την εσπεράντο από τη βρεφική τους ηλικία και την έμαθαν χωρίς διδασκαλία, ως μέλη οικογενειών που είχαν επιλέξει να την χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους. Αν σκεφτούμε ότι ο ίδιος ο ορισμός της τεχνητής γλώσσας βασίζεται στο γεγονός ότι το σύστημα δεν αποκτάται με φυσικό τρόπο (βλ. Κατσογιάννου υπό δημοσίευση), συνειδητοποιούμε ότι έχουμε να κάνουμε με μια διαδικασία μετατροπής της τεχνητής γλώσσας σε φυσική, κάτι που αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως *nativisation*⁶ (βλ. Stria 2016: 157, πρβλ. Lindstedt 2006). Η μελέτη του φαινομένου ενδιαφέρει τη θεωρητική γλωσσολογία, στο πλαίσιο της οποίας άλλοι έχουν ασχοληθεί με το είδος της γλωσσικής αλλαγής που προκύπτει από γενιά σε γενιά (Corsetti 1996, Lindstedt 2006) και άλλοι με τον έλεγχο της θεωρίας της καθολικής γραμματικής (Lindstedt 2006). Από κοινωνιογλωσσολογική άποψη, ορισμένοι (Okrent 2010: 116 κ.εξ., Stria 2016: 150 κ. εξ., Gobbo 2017b, Gobbo 2020: 89-91) συγκρίνουν την περίπτωση της εσπεράντο με αυτήν της σύγχρονης εβραϊκής, που είχε διατηρηθεί μόνο ως εκκλησιαστική γλώσσα μέχρι να αρχίσει το κίνημα για την αναβίωσή της (το οποίο χρονικά είναι παράλληλο με τη δημιουργία της εσπεράντο) και τελικά, ενώ για αιώνες χαρακτηριζόταν νεκρή, κατόρθωσε να ανανεωθεί, να αποτελέσει την επίσημη γλώσσα του Ισραήλ και να αποκτήσει σημαντικό αριθμό ομιλητών, από τους οποίους οι περισσότεροι είναι (ακόμη) δίγλωσσοι.

Παλιοί και νέοι ερευνητές από τους κύκλους των εσπεραντιστών αποδίδουν την επιτυχία της γλώσσας στην προσωπικότητα του Zamenhof και στο όραμά του, το περίφημο «εσωτερικό ιδεώδες» της παγκόσμιας ειρήνης. Το πιθανότερο βέβαια είναι ότι τα γλωσσικά χαρακτηριστικά της εσπεράντο έπαιξαν μικρότερο ρόλο από τις ευτυχείς συγκυρίες που συνόδεψαν την πορεία της: παράλληλα όμως είναι αλήθεια ότι από την πρώτη στιγμή οι εσπεραντιστές εργάστηκαν για να δώσουν στη γλώσσα τους όχι έναν ενεχόμενο θεωρητικό στόχο, αλλά έναν πραγματικό ρόλο στην κοινωνία και όλοι οι σύγχρονοι μελετητές συμφωνούν ότι η σημερινή κατάσταση είναι το αποτέλεσμα μιας παράδοσης στην οποία το κίνητρο για την εκμάθηση της γλώσσας δεν είναι η χρηστικότητα, αλλά η συμμετοχή και το αίσθημα του ανήκειν που εξασφαλίζει τη συνεκτική λειτουργία της κοινότητας (Okrent 2010: 116-117, Kuznecov 2019: 218-219).

4. Η κατσίκα του γείτονα

Το καλύτερο είναι εχθρός του καλού και ο φθόνος από τα μεγαλύτερα εμπόδια στην ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνίας. Σε μια εποχή όπου η ενασχόληση με τα επιστημονικά θέματα αποτελούσε δείγμα καλλιέργειας και η εκλαΐκευση λειτουργούσε ως συνεκτικός παράγοντας του δημόσιου λόγου, η εσπεράντο αναγκάστηκε να υποστεί τα ίδια δεινά που λίγα χρόνια νωρίτερα είχαν διαλύσει την κοινότητα της βολαπικ: εσωτερικές διαμάχες, αλόγιστη κριτική και υπονομευτικές απαιτήσεις για «βελτίωση», που οδήγησαν, όπως και στην περίπτωση της βολαπικ, σε έναν καταγισμό από προτάσεις για δημιουργία άλλων συστημάτων. Θεωρώντας ότι στερείται φυσικότητας, οι αντίζηλοι

⁶ Θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «φυσικοποίηση», έτσι όμως έχει ήδη μεταφραστεί το *naturalization*.

της κατηγόρησαν την εσπεράντο ότι έπασχε από «βολαπικισμό»,⁷ χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι αυτό που θεωρούσαν γραμματική στρυφνότητα προερχόταν, εκτός από την προσωπική φιλοδοξία του καθενός να δημιουργήσει μια «καλύτερη» γλώσσα, από τη συγκολλητική λογική της μορφολογίας, τυπολογικά ανοίκεια στην παράδοση των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών (Gobbo 2020: 96-97).

Αν και θα προτιμούσε να αποφύγει τη συζήτηση περί αλλαγών, ο Zamenhof ήταν αρκετά ιδεαλιστής για να πιστεύει ότι η γλώσσα δεν ανήκει στο δημιουργό της, αλλά στους χρήστες και με την έννοια αυτή δεν έφερε αντιρρήσεις στις πρώτες κριτικές, επιλέγοντας να υποστηρίξει την ενότητα της κοινότητας αντί για την ακεραιότητα του κατασκευάσματός του. Έτσι, δημιούργησε ο ίδιος μια τροποποιημένη εκδοχή της γλώσσας, την εσπεράντο ρεφορμίτα ή εσπεράντο 1894, με κύρια χαρακτηριστικά την αναμόρφωση της ορθογραφίας, την κατάργηση του άρθρου και των πτώσεων, τη μείωση των μετοχών και την αντικατάσταση των μη ρομανικών ριζών του λεξιλογίου (Zamenhof 1894). Φαίνεται όμως ότι τα μέλη του κινήματος δεν είχαν την ίδια γνώμη με τους οπαδούς της μεταρρύθμισης και, όταν συζητήθηκαν οι αλλαγές, καταψηφίστηκαν στο σύνολό τους (Duličenko 1990: 134, Okrent 2010: 108). Το μόνο σημείο στο οποίο ο Zamenhof έμεινε αμετακίνητος ήταν ότι ο πρώτος και κύριος στόχος της γλώσσας του ήταν να εξυπηρετήσει την παγκόσμια ειρήνη και όχι το εμπόριο ή άλλους κερδοσκοπικούς σκοπούς. Οι θέσεις του επισημοποιήθηκαν το 1905 με την «Διακήρυξη της Βουλώνης», όπου, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι η εσπεράντο δεν είναι ιδιοκτησία κανενός και κανείς δεν μπορεί να διεκδικήσει πνευματικά δικαιώματα ή να βάλει εμπορικό σήμα στη γλώσσα.

Ο Zamenhof έπαψε να ασχολείται με το θέμα της «βελτίωσης» της εσπεράντο, αυτό όμως καθόλου δεν απέτρεψε την εμφάνιση νέων τεχνητών γλωσσών, οι οποίες είχαν μπει σε μια περίοδο ιδιαίτερα εντυπωσιακής –για να μην πούμε ανεξέλεγκτης– παραγωγής σε ολόκληρο τον κόσμο, από την Ρωσία έως τις πολιτείες των ΗΠΑ. Στο μεταξύ, η Αντιπροσωπεία για την υιοθέτηση μιας διεθνούς βοηθητικής γλώσσας (βλ. πιο πάνω), υπέβαλε επίσημο αίτημα στη Διεθνή Ένωση Ακαδημιών, ζητώντας της να αναλάβει την επιλογή μιας διεθνούς βοηθητικής γλώσσας. Όταν τον Μάιο του 1907, η Ένωση δήλωσε αναρμόδια, η αντίδραση της Αντιπροσωπείας ήταν να δημιουργήσει μια δική της επιτροπή από καταξιωμένους επιστήμονες όπως ο Boudouin de Courtenay, ο Otto Jespersen, ο Giuseppe Peano και άλλοι, που δέχτηκαν να βοηθήσουν για να βρεθεί κάποια λύση. Ένα από τα 14 εκλεγμένα μέλη της επιτροπής ήταν ο ιδρυτής του φιλολογικού συλλόγου Παρνασσός Σπυρίδων Λάμπρος (1851-1919), τότε καθηγητής ιστορίας και παλαιογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και αργότερα πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων της επιτροπής, οι υποψηφιότητες παρουσιάστηκαν από τους συντάκτες τους. Εκτός από την εσπεράντο, ξεχώρισαν δύο γλωσσικά συστήματα: α) το ιντιόμ νεουτράλ [idiom neutral], που είχε σχεδιαστεί από τον Ρώσο μηχανικό Waldemar Rosenberger (1848-1918) σε μια προσπάθεια διάσωσης της βολαπικ και είχε δημοσιευτεί το 1902 ή 1903 από την Akademi Internasional de Lingu Universal (βλ. υποσημ. 2). Αν και τελικά δεν επιλέχθηκε, το ιντιόμ νεουτράλ αποδείχθηκε ισχυρός αντίπαλος για την εσπεράντο. β) το λατίνο σίνε φλεξιόνε [latino sine flexione] του Ιταλού μαθηματικού Giuseppe Peano (1858-1932), ένα σύστημα «δομημένο θαυμάσια, με τη στοιχειώδη του γραμματική» (Εκο 1998: 453), που αργότερα ονομάστηκε ιντερλίνγκουα [interlingua], και το οποίο είχε δημοσιοποιηθεί επίσης το 1903. Η γλώσσα αυτή γνώρισε κάποια διάδοση στο χώρο των θετικών επιστημών, η

⁷ Ειρωνεία της ιστορίας, αφού οι εσπεραντιστές είχαν ήδη δημιουργήσει τη λέξη volarukaĵo που σημαίνει «ασυναρτησίες» και την έκφραση «αυτά μου φαίνονται σαν βολαπικ» για να πουν «αυτά μου φαίνονται κινέζικα».

οποία όμως σταμάτησε, όπως έγινε με τα περισσότερα έργα του είδους, με το θάνατο του δημιουργού της, το 1932.

Ανάμεσα στα έργα που υποβλήθηκαν εμφανίστηκε και η μόνη μέχρι σήμερα τεχνητή γλώσσα της οποίας ο δημιουργός εσκεμμένα προσπάθησε να μείνει ανώνυμος. Η απόφαση της επιτροπής να υιοθετήσει την εσπεράντο υπό την προϋπόθεση να της επιτραπεί να την τροποποιήσει σύμφωνα με τις προτάσεις που περιείχε η ανώνυμη υποψηφιότητα δεν έγινε δεκτή από τους εσπεραντιστές, με αποτέλεσμα να ακυρωθεί στην πράξη ολόκληρη η διαδικασία. Αργότερα ο Jespersen διατύπωσε την άποψη ότι τόσο η γλώσσα, όσο και η διαδικασία υποβολής της ήταν προϊόν μυστικής συνεργασίας του Louis Couturat, που ήταν ένας από τους δύο γραμματείς της επιτροπής με ένα γνωστό εσπεραντιστή, τον Louis de Beaufront:⁸

«Μια μέρα, βρήκαμε επάνω στα γραφεία μας ένα ανώνυμο φυλλάδιο υπογραμμένο από κάποιον 'Ido'. κανένας από εμάς τότε δεν υποψιάστηκε ότι πίσω από αυτό το όνομα κρυβόταν ο Louis de Beaufront, ένας από τους κορυφαίους Γάλλους εσπεραντιστές, ο οποίος [...] είχε μόλις επιλεγεί από τον Zamenhof για να τον εκπροσωπήσει και να επιχειρηματολογήσει υπέρ της εσπεράντο ενώπιον της Επιτροπής (αυτό, παρεμπιπτόντως, το έκανε με μεγάλη ευγλωττία και επιδεξιότητα, δίνοντας έμφαση σε εκείνα τα δομικά χαρακτηριστικά της εσπεράντο που είχαν διατηρηθεί αναλλοίωτα από τον 'Ido' [...]). Κατά κάποιο τρόπο αυτό το ανώνυμο έργο εκπροσωπούσε το μέσο όρο που επιζητούσαμε ανάμεσα στις δύο αντίπαλες γλώσσες [εννοεί την εσπεράντο και το ιντιόμ νεουτράλ που ήταν οι δύο επικρατέστερες υποψηφιότητες] και παράλληλα αποτελούσε ενσάρκωση των απόψεων του Couturat για τον σχηματισμό των λέξεων. Τελικά, η Επιτροπή [...] έδωσε την προτίμησή της στην εσπεράντο, με την επιφύλαξη πολλών αλλαγών που θα επεξεργαζόταν μια υποεπιτροπή 'προς την κατεύθυνση που υποδεικνύεται [...] από το έργο που ονομάζεται ίντο' [...] και έτσι ξεκίνησε ο αδελφοκτόνος πόλεμος [...]. Σύντομα κυκλοφόρησαν λεξικά και γραμματικές στη νέα γλώσσα, η οποία, μετά από αρκετό δισταγμό, βαφτίστηκε με το ηλίθιο όνομα ίντο» (Jespersen 1928· δική μου μετάφραση).

Το όνομα της γλώσσας προέρχεται από την εσπεράντο στην οποία το συγκεκριμένο πρόσφυμα -id- σημαίνει «απόγονος, βλαστάρι» –άλλος ένας τρόπος για να δείξουν οι δημιουργοί της ότι ήθελαν το σύστημά τους να είναι μια εξελιγμένη μορφή της εσπεράντο, από την οποία προσπάθησαν να εξαλείψουν ό,τι θεωρούσαν δυσμορφία ή ατέλεια: είχαν αφαιρέσει τα «καπελάκια» από τους χαρακτήρες ĉ, ĝ, ĥ, ĵ και ŝ, είχαν αλλάξει το μόρφημα του πληθυντικού και την «αιτιατική» έτσι ώστε μια φράση όπως «όμορφες εβδομάδες» να αποδίδεται ως *bela semani* και όχι ως *belajn semajnojn* και είχαν αποκλείσει μερικές αδιαφανείς ρίζες όπως το *pilk-* ή το *ŝtrump-*, οπότε οι κατασκευές όπως *pilko* «μπάλα» και *ŝtrumpo* αντικαταστάθηκαν από λέξεις όπως *balon* και *kalzo* (παραδείγματα από την Okrent 2012). Σύμφωνα με τον Gobbo (2020: 108-109), το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης για όλες τις αποφάσεις το είχε ο Louis Couturat, ο οποίος ήθελε να «διορθώσει» την εσπεράντο γιατί φοβόταν ότι οι ευρωπαϊκές ελίτ θα την απέρριπταν λόγω των πολλών σλαβικών της χαρακτηριστικών. Οι περισσότερες από τις μεταρρυθμίσεις που καθιερώθηκαν στην ίντο συνεχίζουν να ισχύουν σε ό,τι απέμεινε από αυτήν μετά το θάνατο του Couturat το 1914.

Στο μεταξύ, άρχισαν να εμφανίζονται και άλλες γλώσσες ανάμεσα στις οποίες ιδιαίτερη θέση κατέχει η οξιντένταλ [occidental] του de Wahl, που το 1922 δόθηκε στην

⁸ Ο Louis de Beaufront (1855-1935), του οποίου το πραγματικό όνομα ήταν Louis Eugène Albert Chevreux, ήταν αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, για την οποία δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες, πέρα από τα ψεύδη που διέδιδε για την δήθεν αριστοκρατική καταγωγή και τα ταξίδια του. Από το όνομά του δημιουργήθηκε στην εσπεράντο η λέξη *bofrontido* «προδότης, άνθρωπος δόλιος και ύπουλος».

κυκλοφορία μάλλον βιαστικά, σε μια προσπάθεια να εμποδιστεί η ενδεχόμενη επιλογή της εσπεράντο ως διεθνούς γλώσσας από την Κοινωνία των Εθνών (βλ. Kuznecov 2019: 246-247). Το κοινό της οξιντένταλ ήταν κυρίως άτομα υψηλής μόρφωσης που γνώριζαν το θέμα της διεθνούς γλώσσας μέσω της συμμετοχής τους στις εκδηλώσεις που οργάνωνε ο Peano (Gobbo 2020: 121), αυτό όμως δεν ήταν αρκετό για να της εξασφαλίσει καλύτερη τύχη από τις δεκάδες παρόμοιες γλώσσες της εποχής: ύστερα από μια αρχική περίοδο ακμής και αισιοδοξίας χρειάστηκε να αντιμετωπίσει το φάσμα των πολιτικών εξελίξεων της δεκαετίας του 1930, αλλά και του Ψυχρού Πολέμου δύο δεκαετίες αργότερα, εξαιτίας του οποίου αποφασίστηκε και η αλλαγή του ονόματός της από οξιντένταλ σε *interlingue* ως απόδειξη πολιτικής ουδετερότητας των συντελεστών που ζούσαν στις χώρες του ανατολικού μπλοκ. Παρόλες όμως τις προσπάθειες, οι δραστηριότητες συνέχισαν να μειώνονται και μόνο στα τέλη της δεκαετίας του 1990 άρχισε να διαφαίνεται κάποια ελπίδα αναβίωσης της γλώσσας μέσω του διαδικτύου.

Δεν ήταν όμως μόνο η ίντο και η οξιντένταλ. Η αρχική θερμή υποδοχή που επιφύλαξε το κοινό στη βολαπικ και μέσω αυτής στην δημιουργία μιας διεθνούς γλώσσας, είχε γίνει γνωστή και στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, όπου εμφανίστηκαν ένας ή δύο μνηστήρες πρόθυμοι να διεκδικήσουν την ιδέα.⁹ Ο πιο γνωστός είναι ο Elias Molee (1845-1928), ένας Αμερικανός νορβηγικής καταγωγής με σπουδές φιλοσοφίας, ο οποίος, επειδή θεωρούσε ότι η αγγλική γλώσσα είναι «μία εθνική ατυχία» που χρειάζεται βελτίωση, αποφάσισε να δημιουργήσει μια νέα γλώσσα, την *Amerikan*, που θα ακολουθούσε τα πρότυπα των γερμανικών και των σκανδιναβικών γλωσσών. Το 1888 εξέδωσε στο Σικάγο το πρώτο του βιβλίο, *Plea for an American Language*, στο οποίο εκθέτει τις απόψεις του περί γλωσσικής αυθεντικότητας και ανάγκης αποκαθαρισμού της αγγλικής από τα ξένα στοιχεία που στερούν από τους αγγλόφωνους την ευκαιρία να διαπρέψουν αναγκάζοντάς τους να εκφράζονται «σαν κατακτημένος λαός». Ένθερμος θαυμαστής της βολαπικ και του Schleyer, εξηγεί ότι ο δικός του στόχος είναι διαφορετικός: δεν τον ενδιαφέρει η διεθνής επικοινωνία, γιατί αυτό που θέλει είναι:

μια γλώσσα για όλη τη γερμανική φυλή, αν αυτό είναι δυνατόν· αν δεν είναι, τότε για όλες τις αγγλόφωνες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ολλανδίας και της Σκανδιναβίας [...]. Αν αυτό δεν είναι δυνατόν, τότε θέλω να υιοθετήσουν αυτή την αναμορφωμένη γλώσσα οι ΗΠΑ. Δεν θέλω αυτή η αναμορφωμένη γλώσσα να μαθαίνεται επιπλέον της αγγλικής, της γερμανικής και της σκανδιναβικής, αλλά να πάρει ολοκληρωτικά τη θέση τους (Molee 1888: 166-167, δική μου μετάφραση).

Στο πρώτο αυτό έργο του Molee δεν αναφέρεται η εσπεράντο, η οποία είχε κυκλοφορήσει μόλις ένα χρόνο νωρίτερα και μάλλον δεν ήταν ακόμη γνωστή στο συγγραφέα. Για τα επόμενα τριάντα χρόνια ο Molee συνέχισε να εκδίδει βιβλία και φυλλάδια για να επεκτείνει και να βελτιώσει τη γλώσσα που κατά τη γνώμη του έπρεπε να μιλούν οι άνθρωποι –ή τουλάχιστον η γερμανική φυλή, αν αυτό είναι δυνατόν· αν δεν είναι, τότε όλοι οι αγγλόφωνοι... Η πιο ανησυχητική του ιδιορρημία δεν ήταν ότι σε κάθε αναθεώρηση άλλαζε και το όνομα της γλώσσας, η οποία από *Amerikan* έγινε πρώτα *Pure Saxon English* και αργότερα *Tutonish* (όνομα με το οποίο έμεινε γνωστή στη βιβλιογραφία), *nu teutonish* (η καινοτομία αυτή τη φορά ήταν είναι η κατάργηση των κεφαλαίων), *Alteutonish*, *Alteutonik* και διάφορα άλλα. Δεν ήταν καν οι αξιολογικές του κρίσεις για τις καλές και τις κακές γλώσσες, για την «αυτάρκη» ελληνική, την «κακόχη»

⁹ Η επιστημονική ανάπτυξη τεχνητών γλωσσών στις ΗΠΑ αρχίζει μερικά χρόνια αργότερα, με την ίδρυση της Διεθνούς Ένωσης Βοηθητικών Γλωσσών (International Auxiliary Language Association, IALA) το 1924. Πρόκειται για ένα ζήτημα με το οποίο δεν θα ασχοληθούμε εδώ, εφόσον, ακολουθώντας την περιοδολόγηση του Duličenko (1990), αναφερόμαστε μόνο σε γλώσσες που κατασκευάστηκαν έως το 1925.

γαλλική ή την «κατώτερη» κινεζική. Ήταν οι απόψεις του περί φυλετικής ενοποίησης, στην υπηρεσία της οποίας ήθελε να θέσει τη γλώσσα του –απόψεις που ενδεχομένως στην εποχή του ηχούσαν λιγότερο τρομαχτικές από ό,τι σήμερα, που πάντως οδήγησαν τους Couturat & Léau (1907/1908?: 62) να σχολιάσουν ότι «τα κίνητρά του είναι διαμετρικά αντίθετα με τον ανθρωπιστικό και εκπολιτιστικό σκοπό των τεχνητών γλωσσών».

Στο μεταξύ στην Ευρώπη, η πίστη στο ιδεώδες της παγκόσμιας γλώσσας και η επιτυχία της εσπεράντο είχαν δημιουργήσει την υποδομή για τη μεγαλύτερη έκρηξη παραγωγικότητας στην ιστορία των τεχνητών γλωσσών, που δεν υποχώρησε ούτε μπροστά στις πολεμικές συγκρούσεις της περιόδου 1914-1918. Από το 1901 έως το 1925 ο κατάλογος του Duličenko (1990) αναφέρει 250 περίπου διαφορετικές γλώσσες, κατά κανόνα κατασκευασμένες με πρότυπο την εσπεράντο (βλ. και Okrent 2010: 135). Ξαφνικά, η Ευρώπη βρέθηκε να έχει γεμίσει από νέες γλωσσικές κατασκευές, από τις οποίες οι περισσότερες ήταν κλώνοι της βολαπικ και της εσπεράντο που όχι μόνο δεν έκρυβαν το γεγονός ότι είχαν σχεδιαστεί ως παραλλαγές πάνω στο ίδιο θέμα, αλλά αντίθετα φρόντιζαν να προβάλλουν επιδεικτικά την ιδιότητά τους αυτή μέσα από ονομασίες όπως *nuno-volarük*, *anti-volarük*, *reformita volarük*, *reformiertes und reduziertes volarük* και άλλες παρόμοιες. Ο Πίνακας 2 βασίστηκε στις εργασίες του Monnerot-Dumaine,¹⁰ ο οποίος δημιούργησε καταλόγους των γλωσσών που κατασκευάστηκαν ως βελτιωμένες εκδοχές της εσπεράντο και της ίντο, διευκρινίζοντας μάλιστα ότι δεν έλαβε υπόψη τα συστήματα που απλώς δανείστηκαν κάποια στοιχεία, αλλά μόνο αυτά που μπορούν να θεωρηθούν πραγματικά παράγωγά τους (Monnerot-Dumaine 1960: 102, 108).

Όντας πεισμένοι ότι τα δημιουργήματά τους ήταν «καλύτερα» –πότε «ορθολογικότερα», πότε «απλούστερα», εν ανάγκη ακόμη και «ωραιότερα»– από όλα τα προηγούμενα (βλ. και Couturat & Léau 1903: 473 κ.εξ.), οι εμπνευστές τους προσπαθούσαν φανατικά να τα επιβάλουν καλλιεργώντας έριδες, συγκρούσεις και σύγχυση που δικαιολογεί απόλυτα το χαρακτηρισμό της νέας Βαβέλ και το νεολογισμό *βαβελοποίηση*, που δημιούργησε ο Έκο (1998: 448) για να περιγράψει την κατάσταση ενός γλωσσικού συστήματος που γίνεται αντικείμενο πολλαπλών αντιγραφών. Ειδικά για τις γλώσσες που προέκυψαν από την εσπεράντο, ο Monnerot-Dumaine (1960) πρότεινε ως γενικό χαρακτηρισμό τον όρο *espérantide*, λέξη που περιέχει το γνωστό μας από την ίντο πρόσφυμα *-id-* και μπορεί να μεταφραστεί ως εσπεραντοειδής.

¹⁰ Με μικρές διορθώσεις στις ημερομηνίες για τις οποίες υπήρχαν ερωτηματικά ή εμφανή λάθη. Όπου υπήρχαν διαφορές μεταξύ συγγραφέων, προτιμήθηκε η ημερομηνία και η ορθογραφία που αναφέρεται στον Duličenko (1990), χωρίς όμως να γίνουν αλλαγές ή προσθήκες στον κατάλογο.

Πίνακας 2. Κατασκευασμένες γλώσσες από το 1894 έως το 1958

	Γλώσσες που δημιουργήθηκαν με βάση την εσπεράντο	Γλώσσες που δημιουργήθηκαν με βάση την ίντο
1894	Esperanto reformita	
1904	Perio	
1905	Lingua internacional	
1906	Mondlingvo	
	Ekselsioro	
	Ulla	
1907	Ido	
	Lingwo internaciona (Antido)	
1908	Mez-Voio	Dutalingue
	Romanizat	
1909	Romanal	Ispirantu
		Italico
		Occidental
1910	Antido II	Adjuvilo
	Reform-Esperanto του Hugon	Nuv-Esperanto
	Reform-Esperanto του Rodet	
1911	Latin-Esperanto	
	Lingw Adelfenzal	Latin-Ido
1912	Lingwo kosmopolita	
	Esperanto του Stelzner	
1914	Europeo	
1915	Nepo	
1917		Etem
1919	Esperantida	
1921	Hom Idyomo	
1923	Espido	Unesal Interlingu
		Idiome Federal
1924?		Aspiranto
1925	Nov-Esperanto	Ido avancit
		Esperido
1927		Cosman
1928		Novam
1930	Esperilo	
		Mundial
1930		СИНТЕСАЛЪ
1937	Esperanto II	
	Neo	
1944	Olingo	
1951?	Esperant(u)isho	
1956		Intal
		Kosmolinguo
1956?	Globaο	
1958?	Modern(a) Esperanto	

Παρόλα αυτά, το όραμα του Zamenhof που δημιούργησε μια γλώσσα για να γκρεμίσει τους τοίχους ανάμεσα στα έθνη και να κάνει τους ανθρώπους να βλέπουν ο ένας τον άλλον ως αδελφό, όχι μόνο παραμένει ζωντανό, αλλά εξακολουθεί να αποτελεί τη βάση του εσπεραντικού κινήματος και να διαδίδεται ανά τον κόσμο, εκπροσωπώντας μια γλωσσική ιδεολογία με πυρήνα την ουδετερότητα. Το 1996 το «Μανιφέστο της

Πράγας», που ψηφίστηκε στο 81ο Παγκόσμιο Συνέδριο Εσπεράντο, όχι μόνο ισχυροποίησε τις αρχές και τους σκοπούς που είχαν τεθεί το 1905 στο πρώτο Παγκόσμιο συνέδριο εσπεράντο μέσω της «Διακήρυξη της Βουλώνης», αλλά επιβεβαίωσε και τη σχέση του κινήματος με τα γλωσσικά και γενικά τα ανθρώπινα δικαιώματα, επιλέγοντας να κυκλοφορήσει μεταφρασμένο σε πολλές, κυρίως μειονοτικές, γλώσσες. Τελικά, η ιστορία της εσπεράντο δεν είναι απλώς η μόνη ιστορία επιτυχίας στον κόσμο των τεχνητών γλωσσών· είναι και μια χειροπιαστή απόδειξη ότι μια τέτοια γλώσσα μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως εργαλείο επικοινωνίας ακόμη και σε ένα περιβάλλον περίπλοκης πολυγλωσσίας όπως το σημερινό. Όπως εξηγούν οι ερευνητές που προχώρησαν σε έρευνα πεδίου (Okrent 2010: 116 κ.εξ., Gobbo 2017b: 45), στην τρέχουσα συζήτηση περί γλωσσικής δικαιοσύνης, η εσπεράντο αντιπροσωπεύει μια (και ίσως τη μόνη) εναλλακτική άποψη στην εντύπωση ότι η παγκόσμια χρήση της αγγλικής αποτελεί ένα είδος νομοτέλειας ή, στην καλύτερη περίπτωση, πολιτισμικής υποχρέωσης.

Βιβλιογραφία

- Clark, W. J. 1907. *International Language, Past, Present and Future: with Specimens of Esperanto and Grammar*. London: J. M. Dent & Sons. Available at: <https://www.gutenberg.org/files/16737/16737-h/16737-h.htm#partIIchapterVII>
- Corsetti, R. 1996. A mother tongue spoken mainly by fathers. *Language Problems & Language Planning* 20 (3), 263-273.
- Couturat, L. & Léau, L. 1903. *Histoire de la langue universelle*. Paris: Hachette.
- Couturat, L. & Léau, L. 1907/1908? *Les nouvelles langues internationales*. Paris: Hachette.
- Duličenko, A. 1990. *Meždunarodneje vspomogatel'nye jazyki*. [Международные вспомогательные языки. Διεθνείς βοηθητικές γλώσσες]. Tallinn: Valgus.
- Duličenko, A. 2003. Le marxisme et les projets de langue universelle du communisme. *Cahiers de l'institut de linguistique et des sciences du langage ILSL* 14, 101-120.
- Έκο, Ο. 1998. *Η αναζήτηση της τέλειας γλώσσας* [Μετάφραση του Eco 1993: *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*. Roma-Bari: Laterza]. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Gobbo, F. 2017a. Are planned languages less complex than natural languages? *Language Sciences* 60, 36-52.
- Gobbo, F. 2017b. Beyond the nation-state? The ideology of the Esperanto movement between neutralism and multilingualism. *Social Inclusion* 5(4), 38-47.
- Gobbo, F. 2020. *Introduction to Interlinguistics*. Munich: Grin Verlag
- Hitler, A. 1924. *Mein Kampf Mon combat*. La Bibliothèque électronique du Québec, <https://beq.ebooksgratuits.com/Propagande/Hitler-combat-1.pdf>
- Jespersen, O. 1928. *An International Language*. χ.τ., Allen & Unwin.
- Κατσογιάννου, Μ. 2023. Κατασκευάζοντας ή δημιουργώντας; Για την ορολογία του χώρου των τεχνητών γλωσσών. *Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία – Πρακτικά 14ου Συνεδρίου*. Αθήνα: ΕΛΕΤΟ Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, 27-39.
- Κατσογιάννου, Μ. υπό δημοσίευση. *Γλώσσα και επιστημονική φαντασία: Οι τεχνητές γλώσσες*.
- Kerckhoffs, A. 1887. *Dictionnaire volapük-français et français-volapük, précédé d'une grammaire complète de la langue*, Paris: H. Le Soudier. <https://archive.org/details/dictionnairevol00kerckgoog/mode/2up>
- Kuznecov, S. 2019. La Société 'Kosmoglot' pour la langue internationale 1916-1928. *Cahiers de l'institut de linguistique et des sciences du langage ILSL* 61, 201-269.
- Laplantine, C. 2020. Edward Sapir et l'International Auxiliary Language Association. Παρουσίαση στο συνέδριο *SHESL-HTL 2020 Simplicité et complexité des langues dans l'histoire des théories linguistiques*, 23-25 Ιαν. 2020, Παρίσι. Διαθέσιμο στο: <https://hal.science/hal-03954022/>
- Large, A. 1985. *The Artificial Language Movement*. Oxford: Blackwell.
- Lindstedt, J. 2006. Native Esperanto as a test case for natural language. In M. Suominen, A. Arppe, A. Airola, O. Heinämäki, M. Miestamo, U. Määttä, J. Niemi. K. Pitkänen & K.

- Sinnemäki (eds) *A Man of Measure. Festschrift in Honour of Fred Karlsson*. Turku: The Linguistic Association of Finland, 47-55.
- Lins, U. 2022. *L'espéranto, langue dangereuse: Une histoire des persécutions sous Hitler et sous Staline* [Μετάφραση του Lins 1988: *La danĝera lingvo: studo pri la persekutoj kontraŭ Esperanto*. Gerlingen: Bleicher]. Paris, L'Harmattan.
- Marlaud, S. 2013. Les langues artificielles sont-elles des langues? Étude contrastive de l'espéranto et de la caractéristique universelle. *Syntaxe & Sémantique* 14, 85-117.
- Molee, E. 1888. *Plea for an American Language*, Chicago: J. Anderson. Available at: <https://archive.org/details/pleaforanameric00molegoog/page/n14/mode/2up>
- Monnerot-Dumaine, M. 1960. *Précis d'interlinguistique générale et spéciale*. Paris: Librairie Maloine.
- Okrent, A. 2010. *In the Land of Invented Languages: Adventures in Linguistic Creativity, Madness, and Genius*. New York: Random House.
- Okrent, A. 2012. Trüth, Beaüty, and Volapük. *The Public Domain Review*. <https://publicdomainreview.org/essay/truth-beauty-and-volapuk/>
- Pirro J. & L. A. 1868. *Essai d'une langue universelle*. Bar-le-Duc: L. Guerin et Ce.
- Schipfer, J. 1839. *Versuch einer Grammatik für eine Allgemeine Communications oder Weltsprache*. Wiesbaden: Niedel.
- Stalin, I. 1953. *Marksizm i voprosy jazykoznanija* [Марксизм и вопросы языкознания. Ο μαρξισμός και τα γλωσσικά ζητήματα]. Μόσχα: Gospolitizdat.
- Stria, I. 2016. *Inventing languages, inventing worlds. Towards a linguistic worldview for artificial languages*. Poznań: Dysertacje Wydziału Neofilologii UAM w Poznaniu 29.
- Yaguello, M. 2006. *Les langues imaginaires; Mythes, utopies, fantasmes, chimères et fictions linguistiques*. Paris, Editions du Seuil.
- Zamenhof, L. 1894. Pri reformoj en esperanto. *Esperantisto* 2 [50], 3-72. Available at: <https://archive.org/details/PriReformojEnEsperanto1894>